

การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิธีการปฏิบัติตนตามหลักกตัญญูกตเวทิตะ ในพุทธปรัชญาเถรวาทของคนไทย

An Analytical Study of Thai People Behaving Themselves According to KATAÑÑUKATAVEDĪ Principle in Theravada Buddhist Philosophy

พระมหาศุภชัย สุโภภาโส

Phramaha Suphachai Subhobhaso

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักกตัญญูกตเวทิตะในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาการปฏิบัติตนตามหลักกตัญญูกตเวทิตะในพุทธปรัชญาเถรวาทของคนไทย และ 3) เพื่อวิเคราะห์การปฏิบัติตนตามหลักกตัญญูกตเวทิตะในพุทธปรัชญาเถรวาทของคนไทย ใช้วิธีดำเนินการวิจัยเอกสาร โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี /ไทย และ อรรถกถา ตลอดจนเอกสาร ตำรา วิชาการ และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า

1) ความกตัญญูกตเวทิตะ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อกันและกัน ด้วยความสำนึกในบุญคุณของบุคคล สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อตนเองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม 2) คนไทยปฏิบัติตามหลักกตัญญูกตเวทิตะในพุทธปรัชญาเถรวาท ด้วยการสำนึกและตอบแทนคุณของบุพพการีชน สัตว์ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทั้งในชีวิตประจำวัน ผ่านทางขนบธรรมเนียมประเพณี วันสำคัญต่าง ๆ เพื่อให้ความสำคัญกับบุคคล สัตว์ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่มีบุญคุณต่อตน 3) ความกตัญญูกตเวทิตะ เป็นนิमितหมายของคนดี จะถือว่าเป็นคนดีได้ ในเบื้องต้นต้องมีความกตัญญูกตเวทิตะต่อคน สัตว์ สิ่งของที่ตนได้พึ่งพาอาศัย ความกตัญญูกตเวทิตะ จึงทำให้เกิดคุณค่าในระดับต่างๆ เช่น คุณค่าต่อตนเอง ทำให้มีความสุข ได้รับการสรรเสริญ มีอายุยืนยาว เมื่อสิ้นชีวิตไปสู่สุคติ คุณค่าต่อสังคม ย่อมจะเกื้อหนุนความมั่นคงของสังคม และคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา ทำให้พระศาสนามดำรงอยู่ เพราะความกตัญญูกตเวทิตะในพระผู้มีพระภาคเจ้า

คำสำคัญ : ความกตัญญูกตเวทิตะ; พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

The objectives of this thesis were 1) to study Kataññukatavedī principle in Theravada Buddhist Philosophy, 2) to study Thai people behaving themselves according Kataññukatavedī principle in Theravada Buddhist Philosophy, and 3) to analyze Thai people behaving themselves according to Kataññukatavedī principle in Theravada Buddhist Philosophy. The study was based on documentary research. Data collection was also based on the Pali / Thai Tipitaka, its commentaries, including academic texts, and other research works involved.

The findings were as follows:

1) Kataññukatavedī principle is the fundamental religious virtue which human beings had to practice directly and indirectly towards one another under the conscience of obligation of the human, the animal, and the environment. 2) Thai people behaved according to Kataññukatavedī principle with the conscience of gratitude toward benefactors/ancestors, animals, natural environments in daily life through performing rites and rituals, festivals, and ceremonies on certain occasions in order to commemorate the significance of human beings, animals, and natural environments that were endlessly meaningful to them. 3) The Kataññukatavedī virtue was truly valuable only to those who applied it to their daily lives, but not to those who studied and understood without putting it into practice. In this regard, it will be seen from the benefits on many levels, i.e. to Oneself such as happiness, being praised and the longevity of life, finally being born in the realm of happiness, to Society, it will support the security of society. And to Buddhism, it prolongs the religion because of the gratitude in the Buddha.

Keywords: Kataññukatavedī; Theravada Buddhist Philosophy

บทนำ

การที่มนุษย์จะมีความคิดใฝ่ดี ตั้งใจทำความดีสร้างสมคุณธรรมให้เกิดขึ้นในตัว เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก แต่ที่ยากยิ่งกว่านั้น คือ ทำอย่างไรจึงจะรักษาความตั้งใจที่ดั้นไว้โดยไม่ท้อถอยไม่เลิกกลางคัน เพราะในการทำความดีย่อมมีอุปสรรค มีปัญหาขัดขวางมากมาย ไหนจะปัญหาภายนอกจกคนรอบข้าง จากสิ่งแวดล้อม ไหนจะปัญหาภายในจากกิเลสขมขื่นรบกวน ประดังกันเข้ามา การจะเอาตัวรอด ยืนหยัดสู้ปัญหาทั้งหลายที่เข้ามาผจญได้โดยไม่ท้อถอย ต้องมีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวใจไว้ นั่นคือ ความกตัญญูตถุคติ คุณธรรมข้อนี้ เป็นพื้นฐานของมนุษย์

ความกตัญญูและกตเวที เป็นหนึ่งในหลักธรรม เรื่อง บุคคลที่หาได้ยาก 2 จำพวก คือ บุพพการี และกตัญญูตถุคติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 364: 108) เพราะเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมคนให้ทำความดีประพฤติเป็นประโยชน์สถาบันต่าง ๆ เป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งในสังคม เพราะเป็นหลักธรรมเชื่อมสัมพันธ์คนในสังคมให้เกิดความสำนึกในพระคุณและตอบแทนพระคุณซึ่งกันและกัน อันเป็นคุณธรรมสำคัญที่ช่วยค้ำจุนสังคมให้มีความมั่นคงและสันติสุขเรื่องราวที่เกี่ยวกับความกตัญญูตถุคติที่มีตัวอย่างมากมายทั้งในอดีตและปัจจุบันอย่าง เช่น พระอานนทกตัญญูรู้คุณของพระพุทธเจ้า ยอมเอาตนเข้าขวางช้างนาฬาคีรีที่พระเทวทัตปล่อยมาหวังจะให้ทำร้ายพระพุทธเจ้าหรือพระสารีบุตรก็ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้มีความกตัญญูตถุคติที่รำลึกถึงพระอัสสชิเถระและอุปการคุณที่ราชพราหมณ์ เคยถวายอาหารทัพพีหนึ่ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 2: 287) แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้หนักแน่นในคุณธรรมข้อกตัญญูตถุคตินี้ โดยได้เสด็จโปรดพระพุทธรมาตาและพระพุทธรบิดาให้ได้บรรลुरुธรรมตามวิสัย นอกจากนี้ ในคราวที่พระพุทธบิดาประชวร พระองค์ก็ทรงอุปัฏฐากด้วยพระองค์เอง

คนไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นเวลานาน เป็นเหตุให้สังคมไทยได้อาศัยคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ได้มีการอิงอาศัยพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยตลอดตั้งแต่เกิดขึ้นมา ศึกษาเล่าเรียน ดำรงชีวิต กระทั่งเสียชีวิต สภาพสังคมไทยจึงเป็นสังคมแบบพุทธ มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาสังคมไทยจึงเป็นสังคมที่มีแต่ความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เป็นสังคมที่มีแต่รอยยิ้มแจ่มใส เห็นอกเห็นใจช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นสังคมที่ผู้ใหญ่น้อยให้ความเคารพผู้ใหญ่ เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ เป็นสังคมที่มีจิตใจชอบช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์เมื่อเวลาตกทุกข์ได้ยาก รู้จักบุญคุณของผู้มีพระคุณ มีความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่อวดดีส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหลักธรรมคือ ความกตัญญูตถุคติเมื่อกาลเวลาเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในสังคมก็เปลี่ยนไป

ตามความเจริญของสังคมจากสังคมที่มีความกตัญญูรู้บุญคุณของผู้มีพระคุณ มีความโอบอ้อมอารี ก็เปลี่ยนไปตามสังคมยุคโลกาภิวัตน์จิตวิญญาณของความเป็นไทยในอดีตก็เริ่มจางหายไปทีละนิดๆ สิ่งที่เข้ามาแทนที่ คือ ความเห็นแก่ตัวของคนในสังคมมีการเอาใจเปรียบผู้ที่ด้อยโอกาสทางสังคมมากขึ้นความสนิทสนมกับผู้มีพระคุณก็เริ่มห่างหายความไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษก็มีมากขึ้นเหมือนกับว่ามีแต่การพัฒนาความเจริญทางด้านวัตถุแต่ทางด้านจิตใจคุณธรรมจริยธรรมไม่มีการพัฒนาอะไรให้ดีขึ้นเลย แกรมแย่งทุกวันคนเริ่มเห็นวัตถุเงินตรามีความหมายมากขึ้น หาทุกวิถีทางเพื่อให้ได้เงินตราเกียรติยศชื่อเสียงมาโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของคนรอบข้างหรือคนอื่นใดๆ ทั้งสิ้น คนบางคนเริ่มห่างเหินความมีเมตตาเคยช่วยเหลือสังคมกลับเมินเฉยเคยเลี้ยงดูอุปการะผู้มีพระคุณ ก็ไม่ทำเหมือนแต่ก่อนเกิดเป็นปัญหาทางสังคมยากที่แก้ไขได้ ดังนั้น การแก้ไขปัญหา ทำได้โดยการหันกลับมาให้ความสนใจในการพัฒนาจิตใจคนให้มีศีลธรรม มีการประพฤติปฏิบัติธรรมมากขึ้น คุณธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยรักษาและพุงสังคมให้ดีขึ้นได้แก่ ความกตัญญูกตเวทิตะ คือการสำนึกในบุญคุณและตอบแทนบุญคุณผู้มีพระคุณ เช่น กตัญญูกตเวทิตะต่อมารดาบิดา ต่อญาติผู้ใหญ่ที่มีพระคุณ ต่อบุคคลในสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ต่อสถาบัน ต่อสัตว์ ต่อธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดที่ควรศึกษาเพื่อนำไปปฏิบัติต่อไปอีกมากที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากเหตุผลดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยเห็นว่าความกตัญญูกตเวทิตะที่มีความสำคัญเพราะมีคุณค่าทั้งต่อบรรพชิตไปจนถึงคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติตอบแทนผู้ที่มีอุปการะต่อตนเองรวมทั้งเห็นคุณค่าของทุกสิ่งทุกอย่างที่มีคุณประโยชน์ต่อตนแล้วทำสิ่งที่ดีกลับคืน เพื่อนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามและทำให้สังคมเกิดความสงบสุข จึงได้ทำวิจัยเรื่องนี้เพื่อเป็นการเผยแผ่ความกตัญญูกตเวทิตะตามแนวคิดในพุทธปรัชญาเถรวาทต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักกตัญญูกตเวทิตะในพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติตนตามหลักกตัญญูกตเวทิตะในพุทธปรัชญาเถรวาทของคนไทย
3. เพื่อวิเคราะห์การปฏิบัติตนตามหลักกตัญญูกตเวทิตะในพุทธปรัชญาเถรวาทของคนไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาแผนการทำวิจัย
2. รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักกตัญญูทเวทที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย
3. รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนตามหลักกตัญญูทเวทในพุทธปรัชญาเถรวาทของคนไทย
4. แยกแยะข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่
5. สรุปผลรวบรวมเรียบเรียงเนื้อหา
6. สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

ผลการวิจัย

1. ในด้านความกตัญญูทเวทที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น คือ ความกตัญญู คือ ความสำนึกในอุปการคุณหรือบุญคุณของผู้อื่นสิ่งอื่นที่มีต่อตน และความกตเวท คือ การกระทำตอบแทนอย่างถูกต้องเหมาะสม การแสดงความกตัญญูทเวท เป็นคุณธรรมข้อหนึ่งในหมวดธรรมบุคคลที่หาได้ยาก 2 อย่าง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 364:108) มีลักษณะและรูปแบบต่างๆ ดังนี้ ความกตัญญูทเวทต่อบุคคล เริ่มตั้งแต่ กตัญญูทเวทต่อพระพุทธเจ้าด้วยการระลึกคุณของพระองค์ ไม่ลบหลู่ต่อพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาตามสมควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา กตัญญูทเวทต่อพระสงฆ์ด้วยจะทำความดี ก็ทำความดี เมตตา จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา เปิดประตูต้อนรับ และถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ กตัญญูทเวทต่อมารดาบิดาด้วยเลี้ยงดูท่านตอบโดยบำรุงเลี้ยงดูด้วยความเคารพอ่อนน้อม ทำกิจธุระของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน ประพฤติตนให้สมควรรับมรดก และเมื่อมารดาบิดาสิ้นชีพไปแล้วก็หมั่นทำบุญอุทิศไปให้ท่านถ้าบุตรเป็นบรรพชิต ก็สามารถแสดงความกตัญญูทเวทต่อมารดาบิดาได้ด้วยการบำรุงเลี้ยงดูด้วยสักการะเป็นต้น ส่วนการบำรุงเลี้ยงมารดาบิดาที่ได้รับยกย่องว่าอยู่ในขั้นสูงสุด คือ การที่บุตรทำให้มารดาบิดาได้ดำรงมั่นอยู่ในสัทธาสัมปทา จากสัมปทา ปัญญาสัมปทา กตัญญูทเวทต่อครูอาจารย์ตามหลักทศ 6 คือ ฟังลูกขึ้นต้อนรับ เข้าไปคอยรับใช้ เชื้อฟังกูแลปรนนิบัติ และเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ กตัญญูทเวทต่อญาติด้วยการการสงเคราะห์ 2 ประการ คือ

1. สงเคราะห์ด้วยอามิส
2. สงเคราะห์ด้วยธรรม คือ การแสดงข้อแนะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นประโยชน์

ความกตัญญูทศเวทที่ต่อสถาบัน เริ่มตั้งแต่กตัญญูทศเวทที่ต่อสถาบันชาติ ด้วยการปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้เป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้ามีความมั่นคงและเพื่อให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคง และมีความพร้อมเพรียงร่วมมือร่วมใจมีความรักใคร่กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กตัญญูทศเวทที่ต่อสถาบันศาสนาด้วยการบูชาด้วยอามิสบูชา มีดอกไม้ ของหอม อารมณ์ รูป เทียน ปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย ผ้า ยารักษาโรค และบูชาด้วยการปฏิบัติบูชา ได้แก่การบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญาปฏิบัติตามคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กตัญญูทศเวทที่ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วยการโดยปฏิบัติตามพระบรมราโชวาทและปฏิบัติตามกฎหมายตั้งตนอยู่ในศีลธรรมวัฒนธรรมอันดีงามประพฤติตนให้เป็นพลเมืองดีมีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ สุจริต เว้นการฉ้อราษฎร์บังหลวง ประกอบสัมมาอาชีพในการดำเนินชีวิต

กตัญญูทศเวทที่ต่อสัตว์ด้วยความเมตตากรุณาแม่ต่อสรรพสัตว์ ความเอื้อเฟื้ออาหารต่อสรรพสัตว์ ควรแผ่เมตตาจิตชนิดไม่มีประมาณ ไม่มีบริเวณ กว้างขวาง ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลกทั่วทั้งหมด ทั้งชั้นบน ชั้นล่าง และชั้นกลาง กตัญญูทศเวทที่ต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยการอนุรักษ์ธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ กตัญญูทศเวทที่ต่อตนเองด้วยการการมองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ มีความเคารพ และความภูมิใจของความเป็นมนุษย์ในแต่ละปัจเจกบุคคล แล้วสะท้อนออกมาเป็นบทบาทในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ด้วยการสร้างความดีและดำรงตนเอง ให้มีความแข็งแกร่ง มีความสุขและปฏิบัติตนเป็นคนดีตามเกณฑ์ของสังคมและวิถีศาสนาที่ถูกต้องเหมาะสมตามวัยของตน และกตัญญูทศเวทที่ต่อพระธรรมด้วยการดำรงอยู่ตามหลักการของพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎก ถือเอาพระธรรมเป็นแนวทางปฏิบัติ เป็นที่พึ่งเป็นเครื่องระลึก รู้ถึงคุณค่าของพระธรรมแล้วปฏิบัติให้สมควรแก่ธรรมนั้น

หลักธรรมที่เกี่ยวพันหลักกตัญญูทศเวท ที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน คือ พรหมวิหาร 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 228: 232) สังคหวัตถุ 4 และหลักทศทั้ง 6 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 198-204: 202-206) เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความกตัญญูทศเวท และส่งเสริมให้การปฏิบัติตามหลักกตัญญูทศเวทที่ได้ผลสมบูรณ์ ส่วนหลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความกตัญญูทศเวท ที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน คือ อกุลศลมูล 3 มัจฉริยะ 5 อบายมุข 6 และมานะ 9 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 29 ข้อ 102: 94; 829: 519) เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความอกตัญญูให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล เป็นบ่อเกิดแห่งความฉิบหาย เป็นรากเหง้าแห่งความชั่วร้ายปิดบังไม่ให้ไปถึงบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ชัดขวางไม่ให้สามารถแสดงความกตัญญูตอบแทนบุญคุณผู้มีพระคุณได้

2. ด้านความกตัญญูทศเวทของคนไทย สามารถแยกออกตามลำดับความใกล้ชิดกับบุคคลหรือสิ่งที่ให้อุปการะแก่ตน คือ ความกตัญญูทศเวทต่อบุคคล เริ่มตั้งแต่กตัญญูทศเวทต่อมารดาบิดา ด้วยการปรนนิบัติ ทั้งทางกายและทางใจ โดยทางกาย คือ อุปัฏฐากท่านด้วยปัจจัย 4 ทางใจก็คือ ทำให้ท่านสบายใจ เอาใจใส่ดูแลมารดาบิดาในทางธรรม คือ หมั่นชวนท่านทำบุญ ให้ท่าน ศึกษาและปฏิบัติธรรม เป็นต้น และบุตรสามารถแสดงความกตัญญูทศเวทต่อมารดาบิดาของตนด้วยการบวชเพื่อทดแทนคุณของมารดาบิดา ท่านจึงมีโอกาสดำเนินชีวิตทางธรรม และปฏิบัติธรรมมากขึ้น มีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น เมื่อเติบโต สามารถทำงานได้ ก็รับภาระหน้าที่ในการช่วยทำกิจแทนมารดาบิดา เป็นการแบ่งเบาภาระของท่าน เมื่อทำงานแทนท่าน แบ่งเบาภาระท่านได้แล้ว ก็พร้อมทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวสืบต่อวงศ์ตระกูลให้ดำรงอยู่ได้ และให้วงศ์ตระกูลเจริญก้าวหน้าต่อไป เชื้อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดา ตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน นับว่าประพฤติตนได้เหมาะสมกับความเป็นทายาทของท่าน เมื่อถึงคราวที่มารดาบิดาได้สิ้นชีวิตไป คนไทยก็ตั้งใจทำฌาปนกิจศพของมารดาบิดา จัดงานประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลศพ กระทำทักษิณาทานถึงมารดาบิดา ในพิธีกรรมสำคัญๆ เช่น พิธีทำบุญในเทศกาลสงกรานต์ พิธีทำบุญครบรอบ 50 วัน 100 วัน พิธีทำบุญอุทิศ และทำบุญตักบาตร กรวดน้ำอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ท่านในทุกๆ วัน เป็นต้น นอกจากนี้คนไทยยังกำหนดให้มีวันสำหรับเชิดชูและแสดงถึงความสำคัญของมารดาบิดา เป็นวันที่คนไทยทุกคนจะได้สำนึกถึงพระคุณของมารดาบิดา และตระหนักถึงหน้าที่ของลูกที่จะพึงมีความกตัญญูทศเวทต่อมารดาบิดาเป็นประจำทุกปี คือ วันแม่แห่งชาติ และวันพ่อแห่งชาติ

กตัญญูทศเวทต่ออาจารย์ด้วยความเคารพ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยา เพื่อไม่ให้เป็นที่หนักใจแก่ครูอาจารย์ มีความประพฤติดี และเชื่อฟังอยู่ในโอวาทของท่านแล้ว ยังได้ปฏิบัติประเพณีที่แสดงให้เห็นคุณค่าของความเป็นครูคือ ประเพณีการไหว้ครูสืบทอดปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลานาน และมีรูปแบบการปฏิบัติที่ชัดเจนในปัจจุบัน คือ การไหว้ครูในสถานศึกษา ตั้งแต่ระดับอนุบาล จนกระทั่งถึงระดับอุดมศึกษา การไหว้ครูในพิธีไหว้ครูสำหรับนักเรียน แสดง การไหว้ครูดนตรีไทย และการไหว้ครูมวยไทย เป็นต้น

กตัญญูทศเวทต่อญาติด้วยการต่างฝ่ายต่างก็ถ้อยทีถ้อยอาศัย โดยการเอื้อเฟื้อแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ ให้ของฝากยามเยี่ยมเยือน ให้ของขวัญยามมงคล ให้ของกินและของใช้ยามตรุชยามสารทการสนทนาปราศรัยในระหว่างหมู่ญาติ ก็พูดจาต่อกันด้วยคำสุภาพ อ่อนโยนการทำงานบางอย่างเป็นการงานที่ต้องอาศัยการร่วมมือร่วมแรงกายและแรงใจของเครือญาติหรือหมู่คณะ ก็ได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากญาติอย่างเต็มที่ และรู้จักวางตัวกับญาติโดย

เหมาะสมกับฐานะตำแหน่ง กาลเทศะและบุคคล

กตัญญูทศเวทิต่อสถาบันชาติด้วยการจงรักภักดีและรักษาไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันสูงสุดของชาติ รักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบ ประชาธิปไตย ช่วยปกป้องและรักษาผลประโยชน์ของชาติ ส่งเสริมและรักษาเกียรติของชาติ ภาคภูมิใจในความเป็นไทยและนิยมไทย และช่วยกันรักษาความเป็นไทยไว้ กตัญญูต่อศาสนา ด้วยการศึกษาค้นคว้าความรู้ ทั้งทางโลกและทางธรรมปฏิบัติตามหลักธรรมและพิธีกรรมทาง ศาสนาเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้อื่นรู้และเข้าใจหลักคำสอนของศาสนาให้ถูกต้อง และ ปกป้องพระศาสนา โดยการรักษาและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคง กตัญญูต่อ พระมหากษัตริย์ด้วยถวายความเคารพ เมื่อไปพบพระมหากษัตริย์ หรือได้ยินเพลงสรรเสริญ พระบารมีก็แสดงความเคารพด้วยการยืนตรง หากมีโอกาสได้ไปเฝ้ารับเสด็จในกิจพิธี เมื่อพระ มหากษัตริย์เสด็จผ่านก็ได้ถวายความเคารพ เปล่งเสียงไชโยถวายพระพร ถ้ามีธงชาติก็โบก ธงชาติด้วย เมื่อจะกราบทูลข้อความอะไร ก็ได้กราบทูลด้วยอาการและถ้อยคำที่แสดงความ เคารพ ถวายความจงรักภักดี รัก ซื่อสัตย์ ประพฤติตนเป็นพลเมืองที่ดี ปฏิบัติตามพระบรม ราชโองการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และตั้งใจประกอบอาชีพในทางที่สุจริตเพื่อความ เจริญรุ่งเรืองของตนเองและประเทศชาติของพระองค์

ชาวไทยพุทธกตัญญูทศเวทิต่อพระรัตนตรัยด้วยการระลึกถึงพระคุณของพระ รัตนตรัย คือ คุณของพระพุทธองค์ พระธรรมและพระสงฆ์ โดยชาวไทยได้แสดงความกตัญญู ทศเวทิต่อพระรัตนตรัย ผ่านทางพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเวียนเทียน ในวันวิสาขบูชา วัน มาฆบูชา และวันอาสาฬหบูชา เป็นต้น และโดยการเพียรพยายามศึกษาและปฏิบัติตามพระ ธรรมคำสอนที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ และช่วยสนับสนุนปกป้องดูแลสถาบันพระสงฆ์ให้ มีความเจริญก้าวหน้า ช่วยพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมไทย สนับสนุน พระสงฆ์ด้วยปัจจัย 4 และคอยป้องกันภัยอันตรายที่เกิดจากการโจมตีของศาสนาอื่นๆ หรือ ภัยที่นอกเหนือจากการโจมตีพระศาสนา ช่วยกันสอดส่องดูแลพระสงฆ์

กตัญญูทศเวทิต่อสัตว์ด้วยความกรุณาปราณี ไม่ใช้งานสัตว์เหล่านั้นหนักเกินไปจน เป็นการทรมาน หรือไม่เขี่ยนมตีมันอย่างไม่มีเหตุผล และเลี้ยงดูให้อาหารสัตว์เหล่านั้น ไม่ให้ อดอยาก ให้สัตว์เหล่านั้นได้กินได้นอนและได้พักผ่อนตามเวลาและกตัญญูทศเวทิต่อธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีการ คือ ใช้อย่าง ประหยัดบำบัดและฟื้นฟูฟื้นฟูดูแลและป้องกันไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย เป็นต้น

3. ด้านการวิเคราะห์คุณค่าของกตัญญูทศเวทิต์ พบว่า เป็นบ่อเกิดแห่งคุณค่า

มากมายแก่ผู้ที่นำเอาไปปฏิบัติจริง เท่านั้น ไม่ใช่แค่อ่านทำความเข้าใจ โดยเริ่มจากคุณค่าต่อผู้ปฏิบัติเองที่มีความสุขความเจริญ ได้รับการสรรเสริญ มีอายุยืนยาว ไม่มีความเสื่อมในชีวิต การได้ประโยชน์ของความกตัญญูทเวทิตที่จำแนกออกไปตามหลักในพุทธปรัชญาเถรวาท และเมื่อบุคคลที่มีความกตัญญูทเวทิตสิ้นชีวิตไปย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์คุณค่าต่อสังคมโดยเป็นผลดีต่อการดำเนินกิจกรรมชีวิตที่เป็นคุณประโยชน์ต่อกัน เมื่อต่างฝ่ายต่างทำอุปการคุณ ก็ย่อมอนุเคราะห์ที่ตอบแทนคุณกันไปอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด อันเป็นกระบวนการรักษาหน้าที่ รักษาคุณความดีไม่มีที่สิ้นสุด แสดงถึงความสืบเนื่องมั่นคงของคุณธรรมคือความกตัญญูทเวทิตในจิตใจและแสดงว่าความกตัญญูทเวทิตที่เป็นสัมมาทิฐิ ถูกต้องทั้งหลักศีลธรรม หลักกฎหมาย ธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ย่อมจะเกื้อกูลอุดหนุนความมั่นคงของสังคมได้ และคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาโดยเป็นหลักธรรมที่ทำให้พระศาสดาดำรงอยู่ได้ เพราะสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นต้นแบบแห่งความกตัญญูทเวทิตและทรงได้แสดงหลักธรรมข้อนี้ให้พระสาวกและพุทธศาสนิกชนทั่วไปพ้นจากความทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง พระสงฆ์ได้ทำตามนั้นแล้วสืบอายุของพระธรรมมาจนถึงทุกวันนี้ ทำให้พุทธบริษัทรุ่นหลังได้มีโอกาสรับสิ่งประเสริฐ เหมือนกับที่ได้รับจากพระพุทธเจ้าโดยตรง พระสาวกทั้งหลายเหล่านี้ ได้รับความยกย่องทุกประการในการสืบอายุพระศาสนา ทั้งนี้ ก็เพราะความกตัญญูทเวทิตในพระผู้มีพระภาคเจ้า

แต่ในทางตรงกันข้าม เมื่อเกิดสภาวะที่ขาดความกตัญญูทเวทิต คือภาวะที่ขาดความสำนึกในอุปการคุณและการตอบแทนคุณ ซึ่งทำให้ขาดปฏิสัมพันธ์กันในบทบาทหน้าที่ด้านการอนุเคราะห์ที่สงเคราะห์และการทดแทนคุณต่อกัน ทำให้เกิดผลกระทบที่เสียหายในหลาย ๆ ด้านแก่ผู้ปฏิบัติโดยเป็นเหตุทำตนให้เดือดร้อน ทำตนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย ถูกผู้รู้ตีเตียน ประสบความเสื่อมความเดือดร้อน ไม่มีความสุข ไม่มีความเจริญไม่มีมิตรช่วยเหลือ ได้รับการดูถูกเหยียดหยาม คนอกตัญญูเป็นคนไร้ประโยชน์ เป็นคนมองโลกในแง่ร้าย มองไม่เห็นคุณงามความดีคนอื่น ไม่รู้จักตอบแทนคุณของผู้อื่น คนอกตัญญูประสบความสำเร็จในโลกนี้ เมื่อละโลกนี้ไปแล้วจะไปสู่อบายภูมิ ผลกระทบต่อสังคมโดยเกิดเหตุการณ์ความเดือดร้อน วุ่นวายต่างๆ เช่น บุตรธิดาขาดความกตัญญูทเวทิตทำร้ายหรือฆ่ามารดาบิดาหรือญาติพี่น้องของตน ต้องเข้าไปรับโทษในเรือนจำหรือถูกประหารชีวิต หรือปัญหาอื่นๆ เช่น ศิษย์ทำร้ายครู คู่สามีภรรยาทะเลาะกันจนครอบครัวแตกแยกหาความสุขไม่ได้เพราะขาดความกตัญญูทเวทิตต่อกัน ปัญหาขายจ้างกับลูกจ้างไม่ซื่อสัตย์ไม่จริงใจต่อกัน นำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรงเพราะขาดความกตัญญูทเวทิตต่อกัน ประชาชนกับประชาชนเมื่อขาดความกตัญญูทเวทิตต่อกันก็

จะมองไม่เห็นคุณค่าและอุปการคุณของกันและกันจึงก่อให้เกิดปัญหาการเบียดเบียน การเอารัดเอาเปรียบการทำร้ายหรือฆ่ากันได้โดยง่าย ภาครัฐไม่ปกครองประชาชนตามหลักธรรมาภิบาล เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ทำให้เกิดปัญหาขึ้นแก่บ้านเมือง ประชาชนไม่มีความกตัญญูกตเวทิต่อสถาบันชาติจึงทำให้ขาดความสามัคคี ไม่มีวินัย ก็ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาโดยทำให้พุทธบริษัทขาดความเคารพในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และยังไม่มีความเคารพซึ่งกันและกันซึ่งเป็นเหตุปัจจัยให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ไม่ได้นาน หรือพระพุทธศาสนาเสื่อมสูญไป

สำหรับแนวทางการนำหลักกตัญญูกตเวทิตามาใช้ในชีวิตประจำวันพบว่า มีอยู่ 3 แนวทาง คือ (1) การดำเนินชีวิต (2) การประกอบอาชีพ (3) การอยู่ร่วมกับสังคม ซึ่งในแต่ละอย่างมีความจำเป็นอย่างมากที่จะนำหลักกตัญญูกตเวทิตามาประยุกต์ใช้ให้เกิดการดำเนินชีวิตด้วยการใช้หลักกตัญญูกตเวทิตาเพื่อฝึกจิตใจให้เกิดความตระหนักรู้ในคุณค่าของทุกสิ่งที่มีบุญคุณต่อเรา แล้วแสดงออกด้วยการทดแทนคุณของทุกสิ่งที่มีบุญคุณเหล่านั้น การประกอบอาชีพเพื่อส่งผลดีต่อความเป็นอยู่ของตนเองครอบครัว สังคม และประเทศชาติเพื่อให้กิจการนั้นเป็นไปด้วยความราบรื่นและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และการอยู่ร่วมกับสังคม เพื่อให้เกิดการรับผิดชอบต่อตนเอง การไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน การเห็นคุณค่าและตอบแทนคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม และประเทศชาติ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 รัฐบาลควรให้ความสำคัญในหลักสูตรการศึกษาของประเทศไทย โดยการนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเข้ามาบูรณาการกับหลักสูตรการศึกษาในโรงเรียน เพื่อจะได้พัฒนาเยาวชนให้มีความรู้ในการประกอบอาชีพและมีคุณธรรม เมื่อเยาวชนมีความรู้คู่คุณธรรมก็จะเป็นเยาวชนที่มีคุณภาพที่ดี คือ มีพฤติกรรมและจิตใจที่ดี พร้อมทั้งมีความกตัญญูกตเวทิตา

1.2 ควรรณรงค์ให้การศึกษาทำความเข้าใจเรื่องกตัญญูกตเวทิตา ให้รู้และเข้าใจว่า ความกตัญญูกตเวทิตา ก็นับความมากมาย รวมถึงความกตัญญูกตเวทิตต่อบุคคล สัตว์ สิ่งของ สถานที่ ธรรมชาติสถาบัน องค์กร

1.3 สื่อมวลชนควรนำเสนอแต่สิ่งที่ดีให้กับประชาชน สนับสนุนและส่งเสริมค่านิยมทางพุทธศาสนาที่ถูกต้อง นำเสนอรายการชีวิตจริงของผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทิตา

มารดาบิดา เพื่อที่จะปลูกฝังค่านิยมที่ดี และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เยาวชนไทย

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

2.1 ควรศึกษาวิเคราะห์หลักกตัญญูทศกวีในพุทธปรัชญาเถรวาทต่อการแก้ไขปัญหาลังคม

2.2 ควรมีการศึกษาการดำเนินชีวิตของคนไทย ที่ได้จากการปฏิบัติตามหลักกตัญญูทศกวีว่ามีผลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบันอย่างไรบ้าง

2.3 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดและพฤติกรรมในเรื่องความกตัญญูทศกวีของคนไทยในปัจจุบันกับคนไทยในอดีตว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.
กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2532). **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร:
มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย.
- สิริมงคลโล. (2539). **มงคลตถทีปนี (ทตฺติโย ภวโค)**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.